

Helsinški *bilten*

**HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.148 // MAJ 2019.

A. Vučić i M. Dodik sa patrijarhom Irinejem na zasjedanju Svetog arhijerejskog sabora SPC

Foto: Dimitrije Goll /Tanjug

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA: ULOGA I ZNAČAJ

Činjenica da je predsednik Srbije Aleksandar Vučić s dosadašnjim pregovorima o Kosovu (i njihovom ishodu) upoznao Sveti arhijerejski sinod Srpska pravoslavne crkve (SPC) pre nego republički parlament i domaću javnost, svedoči o položaju SPC u srpskom društvu tokom poslednjih decenija. Takođe i o njenim tradicionalnim ambicijama da bitno utiče na društvene, političke i državne odluke.

Srpska pravoslavna crkva nametnula se kao važan društveni akter početkom osamdesetih

godina prošlog veka. Istrajavajući zajedno sa srpskom nacionalističkom političkom i intelektualnom elitom na velikodržavnom projektu, pokazala se važnim osloncem u njegovom uočratnom i ratnom ostvarivanju.

Taj "kredit" omogućio je SPC da nakon smene Miloševićevog režima tokom tranzicionog prelaska iz socijalizma u višestranački demokratski poredak, osnaži svoj položaj i ulogu. Imajući u vidu da se strateški ciljevi crkve i elite umnogome poklapaju, sve vlasti koje su se u Srbiji

smenjivale nakon 2000, odnosile su se s uvažavanjem i poštovanjem prema crkvenom vrhu. Ukoliko bi povremeno i dolazilo do disonantnih tonova, SPC bi se postarala da na taj račun isposluje još po koju koncesiju.¹

Tako je odmah nakon 2000. Arhijerejski sabor zahtevao da se veronauka uvede kao redovni predmet u državne škole. Uvođenje veronauke, a krajem iste godine i odobravanje prisustva sveštenika u vojnim institucijama, predstavljali su zahteve u okviru kojih se prelamalo puno drugih, važnijih problema. Vojislav Koštunica, tadašnji predsednik SRJ, bio je i ostao političar najbliži SPC za koga je mitropolit Amfilohije nedavno rekao da je "političar koji zaista izražava biće ovog naroda".² On je omogućio da SPC osvoji javni medijski prostor nakon smene Slobodana Miloševića i da uđe u sve institucije, posebno obrazovne.

SPC je od 2000. aktivna u vezi sa rešavanjem statusa Kosova i njen temeljni stav je da "za Srpsku pravoslavnu crkvu u pokrajini, njen pravni status, hramove i objekte, država bi trebalo da zahteva međunarodne garancije.³ U tom smislu ona je veoma aktivna na Kosovu, gde kao jedina srpska institucija koja funkcioniše uživa veliko poverenje među Srbima. SPC je i jedina institucija koja odražava iluziju o srpskom nacionalnom ujedinjenju i to se očituje kroz njeno delovanje u svim susednim zemljama. Ona naime, jedinstvo srpskog naroda obezbeđuje preko tzv. "srpskog duhovnog prostora". Polazeći od uverenja da je Srbija, kao država, bez Kosova nezamisliva, jer

je "Srbija hram, a Kosovo oltar. Bez oltara, hram gubi svoju svrhu i svoj smisao postojanja. Srbija je telo, a Kosovo je srce u tom telu. Iščiupa li se srce, ostaje leš koji se raspada".

SPC je dobila i važno mesto i u Strategiji za očuvanje i jačanje odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu (2011) u kojoj stoji da je "Dijaspora najbolje organizovana u okviru crkveno-školskih opština. Otkako su Srbi počeli da se raseljavaju širom sveta, pa do danas Srpska pravoslavna crkva je okupljala naše ljude. Srpska pravoslavna crkva ima svoje parohije u svim većim sredinama gde Srbi žive širom sveta. Naš nacionalni identitet među ljudima u dijaspori sve do novijeg vremena pretežno je oblikovala Srpska pravoslavna crkva. Tokom 20. veka ona je bila praktično jedina integrativna ustanova i most između matične države i dijaspore. Crkva je čuvala, pored vere, nacionalnu kulturu i jezik Republike Srbije."⁴

SPC I KOSOVSKO PITANJE

U Božičnoj poslanici (2019) patrijarh Irinej poručuje da trajno rešenje problema Kosova i Metohije nije moguće bez izgradnje društva zasnovanog na vladavini prava "jer bez tog preduslova to bi značilo prihvatiti ratno stanje i poratno etničko čišćenje i otimačinu kao svršen čin i odbaciti sve vrdenosti na kojima, bar načelno, počiva hrišćanska Evropa, ali i čitav svet".⁵ Dalje ističe da je to i "pitanje opstanka našeg naroda, sveštenstva, monaštva, i naročito, naših drevnih svetinja, bez kojih ne bismo bili ono što jesmo".⁶

SPC je uglavnom bila u harmoniji sa državom što je, međutim, značajno uzdrmano tokom 2018. godine, kad se u javnom optičaju našla

1 Nakon što je Zoran Đinđić isporučio Slobodana Miloševića Hagu, u ime iskupljenja za taj "antihrišćanski čin" pospešio je dovršenje izgradnje Hrama sv. Save u Beogradu i uveo veronauku u program osnovnoškolskog obrazovanja.

2 "Patrijarh prozvan zbog izjave da Sabor SPC podržava Vučića", Danas, 17. maj 2019.

3 "Crkva neće ugovor sa Kosovom", Večernje novosti, 6. februar 2013. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:418599-Crkva-nece-ugovor-sa-Kosovom>.

4 <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije.php>.

5 http://www.spc.rs/sr/bozhitshna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_7.

6 Isto.

ideja o “razgraničenju” između Srba i Albanaca, kao mogućem kompromisnom rešenju za status Kosova.⁷ Predsednik Vučić je naime, zajedno sa kosovskim predsednikom Tačijem i albanskim premijerom Ramom, pregovarao o promeni granica, odnosno o podeli Kosova. Osim lokalnih aktera predlog je naišao i na pozitivan prijem kod prilično širokog kruga međunarodnih zvaničnika (čak i u delu američke administracije), kao i još širi krug neformalnih ali uticajnih aktera i lobista za obe strane.

Među domaćim oponentima predlogu o razgraničenju najglasnija, svakako i najuticajnija bila je upravo Srpska pravoslavna crkva, koja tokom poslednjih vek i po stoji na stanovištu da je Kosovo temelj njenog sopstvenog identiteta. Uz velikodostojnike s Kosova, vladiku raško-prizrenskog Teodosija i starešinu manastira Visoki Dečani Savu (Janjića) stao je kompletan crkveni vrh, što je rezultiralo nizom međusobnih optužbi i teških reči.

Ideja o razgraničenju za sada je stavljena ad acta. Ključni međunarodni činioци predvođeni Nemačkom i kancelarkom Angelom Merkel odbacili su je kao neprihvatljivu i to je Vučiću jasno stavljeno do znanja na samitu u Berlinu krajem aprila. Predsednik Vučić bio je vidno razočaran i frustriran tom činjenicom što je otvoreno pokazivao i u svojim javnim nastupima.

Iznenadujuća je i njegova poseta (zajedno s Miloradom Dodikom koji je sve više u Srbiji nego u BiH) crkvenim velikodostojnicima tokom majskog zasedanja Sinoda Srpske pravoslavne crkve. Analitičari spekulisu da je to bio pokušaj pomirenja, “iskupljenja”, podela tereta zajedničkih briga, dobijanje podrške...

7 “Razgraničenje”, ili podela (Kosova) jedina je opcija, kad je reč o kosovskom pitanju, koju Srbija ima tokom poslednjih pola veka. Odnosno, Srbija bi za uzvrat za izdvajanje Kosova iz državnog okvira i suvereniteta dobila četiri opštine na severu, gde srpsko stanovništvo ima većinu.

Iako ima očiglednu podršku patrijarha srpskog Irineja koji ga je hvalio “što se junački bori i za Srbiju i za Kosovo i za sve što se vezuje za srpsko ime”,⁸ Sinod je ipak jednoglasno poručio da od čvrstog stava povodom Kosova ne odustaje. Odnosno, kako se ističe u saopštenju na kraju zasedanja “za Sveti arihijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve neprihvatljiva je bilo kakva izmena statusa Kosova i Metohije, koja vodi ili priznanju Kosova kao nezavisne države, ili bilo kojoj varijanti teritorijalne podele, bez koje nije moguće razgraničenje. Takva rešenja dovela bi neizbežno do iseljavanja većine preostalog srpskog naroda, koji živi u većinski albanskim sredinama KiM i do nesagledive štete za našu duhovnu i kulturnu baštinu.”⁹ Sabor se pri tome ne poziva samo na Rezoluciju Saveta bezbednosti UN 1244, već i na činjenicu da Kosovo do sada nisu priznale ni Rusija ni Kina, ni pet zemalja članica EU...¹⁰

Nepomirljiv stav SPC protumačen je u javnosti kao nepristajanje crkve na blanko podršku šefu države za bilo koju od njegovih opcija za KiM. Kako ističe komentator Cvijetin Milivojević saopštenje Sabora bolno je za vlast, a to, po njegovim rečima, znači “da će (ona) nastaviti da se žestoko obračunava sa delom episkopa SPC koji kritikuju Vučićevu politiku na KiM.”¹¹

Moguće je, međutim, da u kontekstu novog razvoja događaja Aleksandar Vučić i crkveni vrh nađu “dodirnu tačku”. Ukoliko se naime, Vučić odluči da, nakon propasti zamisli o razgraničenju, pitanje Kosova odgodi na neodređeno vreme u budućnosti, Predsedništvo Srbije i Patrijaršija našli bi se zajedno na “zamrznutom

8 Politika, 14. maj 2019; istom prilikom patrijarh je rekao da arhijereji “ne sumnjaju u njegovu dobru nameru, divim se njegovoj energiji... Molimo se Bogu da mu da snage i mudrosti da svoju ulogu predsednika odigra na najbolji mogući način”.

9 Prema Danas, 18-19. maj 2019.

10 Isto.

11 Isto.

konfliktu”.¹² U završnom saopštenju nakon zasedanja Sabora tvrdi se, istina, da je SPC protiv zamrzavanja konflikta, već za nastavak dijaloga “bez pritisaka i ucena”,¹³ ali bi to s obzirom da dosadašnji stav ckrke bio neočekivani zaokret.

Veći deo kulturne i intelektualne elite deli stav SPC o kosovskom pitanju, što se pokazalo i tokom unutrašnjeg dijaloga koga je predsednik Vučić inicirao. Tako Ljubodrag Dimić, akademik, smatra da “Srbija mora da pruži otpor uz podršku Crkve, nauke, kulture, jer tog prostora (Kosova) se ne množemo odreći”.¹⁴

Predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), Vladimir Kostić, međutim, smatra da je jedina politička mudrost kako “sa elementima dostojanstva” napustiti Kosovo, jer ono ni de facto ni de jure više nije u rukama Srbije, i da to neko mora da kaže narodu. On je u intervjuu za Radio Beograd (2015) rekao da stav Srpske akademije nauka i umetnosti na tu temu nije artikulisan, ali je izneo svoj stav: “Kosovo podrazumeva ogroman broj onoga što predstavlja našu kulturnu osnovu i oko toga moramo da se borimo i zubima i noktima. Jer to je pokušaj oduzimanja nečega što predstavlja supstrat i naše istorije i dela psihologije i čega god hoćete. Ali, govoreći pošteno, ako jedan ministar, premijer ili predsednik mora da traži dozvolu da uđe na tu teritoriju, to vrlo jasno govori da nemamo ni ljudske ni ekonomske ni bilo koje druge kapacitete da nametnemo svoju volju. Možemo da se gledamo u oči i lažemo, ali alternativa je vrlo jasna”.¹⁵

12 Na takav eventualni scenario mogla bi uputiti jedna od nedoličnih izjava predsednika Vučića, izrečena nekoliko dana nakon susreta u Patrijaršiji o tome kako se povodom Kosova “svi prave blesavi, pa ću i ja da se pravim blesav”. Dnevnik TVN1, 18. maj 2019.

13 Politika, 18. maj 2019.

14 “Kosova i Metohije se ne možemo odreći”, intervju akademika Ljubodraga Dimića, Pravoslavlje, 15. maj 2019.

15 <http://mondo.rs/a840148/Info/Srbija/Predsednik-SANU-Vladimir-Kostic-Kosovo-nije-deo-Srbije.html>.

POSETA SPC: POKUŠAJ DOGOVORA

Posetu predsednika Vučića vladikama SPC tokom zasedanja Svetog arhijerejskog Sinoda pratile su brojne kontroverze. Najpre zbog toga što do susreta državnog i crkvenog vrha ne dolazi često.¹⁶ Osim toga u javnosti se govorilo da Vučića u sabornoj sredini ne žele svi velikodostojnici, a neki su otvoreno protiv.¹⁷ Konačno, najveća od svih je ona koja se odnosi na neslaganje povodom kosovskog pitanja.

Do otvorenih sporova i sukoba na relaciji crkva-vlast došlo je tokom leta 2018. godine. Odnosno, od poluzvaničnog legalizovanja ideje o podeli Kosova, kojoj se najenergičnije suprotstavljaju vladike SPC “sa terena”, vladika raško-prizrenski Teodosije i pogotovo starešina Dečana Sava. Vladika dečanski se tokom avgusta i septembra našao u središtu prljave kampanje vlastima bliskih tabloida i Televizije Pink, nakon što se oglašio tvrdnjom da vlasti u Beogradu i Prištini rade na provociranju nasilnog sukoba na severu Kosova, kako bi stvorili “novu realnost” na terenu, duž nove linije razgraničenja. Dok je u beogradskim medijima prozivan kao “izdajnik Srbije”, u prištinskim je označavan kao švercer cigareta i drugih potrepština i kao pop koji je blagosiljao Arkana.¹⁸

Kampanja protiv kosovskih vladika ponukala je crkvenu vlast da im na decembarskom (2018) Saboru pruži javnu podršku poimence (“vladiki Teodosiju i njegovom sveštenstvu i monaštvu”), usprotivi se bilo kakvom odricanju Srbije od KiM i, između ostalog saopšti i sledeće: “...posebno

16 Pre Vučića takvu posetu je u samo jednoj prilici učinio Slobodan Milošević devedesetih godina prošlog veka.

17 O tome, kao i o drugim zbivanjima iza zatvorenih vrata crvenog salona Patrijaršije, najopširnije je izveštavao list Danas, pozivajući se na svoje izvore među vladikama. Zbog toga je bio na udaru medija bliskih vlastima, a pokušali su da ga demantuju i zvaničnici, poput Vučićevog sekretara Nikole Selakovića koji je takođe bio u državnoj delegaciji.

18 Prema, Danas, 25-26. avgust 2018.

zabrinjava što se pod vidom navodnog razgraničenja između Srba i Albanaca nameće mogućnost odvajanja ako ne celog onda najvećeg i najvažnijeg dela KiM iz sastava Srbije i njegovo priznanje kao dela nezavisnog Kosova ili takozvane velike Albanije.¹⁹ (Protivljenje nezavisnosti Kosova Sveti arhijerejski sinod je izrazio i na redovnom majskom zasedanju 2018. godine).

Vučićevo zalaganje za podelu Kosova kao delu "istorijskog kompromisa" između Srba i Albanaca u međuvremenu je doživela potpuni fiasco (sastanak u Berlinu krajem aprila 2019). On se očigledno rukovodio stavom o podeli Kosova, koga je javno prvi lansirao Dobrica Ćosić. Ćosić je u više navrata izjavljivao: "ja sam rešenje vekovnih antagonizama između Srba i Albanaca na Kosovu i Metohiji video u kompromisu istorijskog i etničkog prava. Taj kompromis podrazumeva pravo Albanaca da se ujedine sa svojom maticom Albanijom, sa teritorijama na kojima su većina. Teritorijalna podela Kosova i Metohije i razgraničenja Srba i Albanaca treba da se ostvari bez težnje za etnički čistim teritorijama, a sa reciprocitetom u sadržajima i oblicima garantovanih nacionalnih i građanskih prava za manjine. Kosovo u Srbiji, koja je biološki klonula i u demografskoj depresiji, za dve decenije pretvorilo bi Srbiju u federaciju dve nacije sa permanentnim suprotnostima. Život u takvom društvu bio bi naporan, a progres usporen."²⁰

Razočaran u međunarodnu zajednicu i sopstveni narod ("koji me", kako kaže, "nije podržao") Aleksandar Vučić se odlučio na posetu Patrijaršiji tokom najvažnijeg duhovnog skupa, po svoj prilici sa željom da izgladi međusobne odnose, svestan da ga mnogi crkveni velikodostojnici ne uvažavaju i ne podržavaju, za razliku od patrijarha Irineja.

19 Prema, NIN, 16. maj 2019.

20 Intervju Dobruice Ćosića u Večernjim novostima, 20. mart 2008.

Nakon dvoiposatnog razgovora iza zatvorenih vrata izjavio je da je govorio istinito i iskreno "o svemu što tišti naš narod", "upozoravajući da nekada nismo bili u punom saglasju sa realnošću i da nas je to skupo koštalo".²¹ Naglasio je takođe da mu je želja, uz očuvanje mira i stabilnosti izvlačenje maksimuma za Srbiju: "Naše je da se borimo, da ne pristajemo na ucene i da ne dajemo ono što niti možemo, niti je naše pravo da dajemo drugima..."²²

O tonu i atmosferi u kojoj se razgovor odvijao bilo je mnogo spekulacija. Kako tvrde izvori *Danasa*, na kritike pojedinih vladika, mitropolita Amfilohija, episkopa raško-prizrenskog Teodosija, dizeldorfskog i nemačkog Grigorija i drugih Vučić je odgovarao "s besom i uvredama".²³ Prema istim izvorima pojedinima je pretio i "papi-rama" državnih službi;²⁴ ostalo je nejasno da li ga je Amfilohije optužio da je zajedno s Milom Đukanovićem "organizovao državni udar u Crnoj Gori", da li se na kraju fotografisao zajedno s episkopom Teodosijem (ili je to fotomontaža)...²⁵ Na sve spekulacije i nagađanja trudio se da odgovori Nikola Selaković, koji je negirao razmenu "teških reči", tvrdeći da je reč o argumentovanoj raspravi.²⁶ A, da je zaista bilo i teških reči potvrdilo je jedno od retkih autentičnih svedočenja: episkop dizeldorfski i nemački Grigorije je u intervjuu za *Vreme* izjavio da se nakon normalnog razgovora... "kasnije sve pretvorilo u napad na episkopa raško-prizrenskog Teodosija".²⁷

21 Politika, 14. maj 2019.

22 Isto.

23 Danas, 15. maj 2019.

24 Isto.

25 TV Nova, 19. maj 2019.

26 TV Prva, 15. maj 2019.

27 Vreme, 23. maj 2019.

RASKOL U PRAVOSLAVNOM SVETU

Odluka vaseljenskog patrijarha (novembru 2018) Vartolomeja da davanjem “tomosa” do tada “raskolničkoj”, nekanonskoj Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi (UPC) uzbudila je duhove u pravoslavnom svetu generalno, a naročito u ruskoj i srpskoj crkvi. Prvoj, zbog toga što je se to neposredno tiče, jer je ukrajinska crkva dugo bila pod kanonskom jurisdikcijom Ruske pravoslavne crkve (RPC) i Moskovske patrijaršije, a drugu zbog mogućeg presedana u slučaju pravoslavnih crkava u Makedoniji i Crnoj Gori koje takođe pretenđuju na samostalnost, a SPC na to ne pristaje.

Ovo crkveno pitanje sa značajnim političkim reperkusijama otvoreno je devedesetih godina prošlog veka nakon raspada složenih država, Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Sticanjem državne nezavisnosti neke pomesne pravoslavne crkve su otvorile i pitanje autonomije. To je rezultiralo osnivanjem novih crkava – konkretno u Ukrajini i u Crnoj Gori – koje su dotadašnje crkvene “centrale” (RPC i SPC) smatrale nekanonskim, odnosno “raskolničkim” u odnosu na i dalje postojeće crkve lojalne prethodnom kanonskom poretku. U tom kontekstu slučaj Makedonije je jedinstven, jer je tamošnja crkva postupak za izdvajanje iz kanonskog poretka SPC počela tokom postojanja zajedničke države – 1967. godine. Taj postupak je bio deo strategije jačanja makedonskog identiteta. Jugoslovenska država je ulagala velika sredstva u kulturni projekat Makedonije (Narodno pozorište, standardizacija jezika).

Još pre odluke patrijarha Vartolomeja zvaničnici SPC bili su odlučno protiv, nadajući se da do toga neće doći, jer bi, kako je izjavio vladika bački Irinej “to bio veći i teži raskol od svih prethodnih u istoriji crkve, kvantitativno veći i od raskola iz 1054”.²⁸ Za vladiku Irineja je već tada

²⁸ Politika 24. septembar 2018.

bilo jasno da se “ukrajinski scenario” u budućnosti može odigrati u neposrednom susedstvu.²⁹

Sve dok patrijarh Vartolomej nije “prelomio” u korist Ukrajinske crkve, SPC i njeni velikodostojnici nastojali su da posreduju između Vaseljenske i Moskovske patrijaršije. Kao jedini među svim patrijarsima, patrijarh Irinej se sastao i sa moskovskim patrijarhom Kirilom i vaseljenskim Vartolomejem;³⁰ pokazalo se, međutim, bez rezultata.

Nakon što je “tomos” odobren i Moskovska patrijaršija prekinula svaku vezu s Carigradom (u pravoslavnoj crkvenoj terminologiji Istanbul se i dalje naziva Carigradom), SPC se priklonila Ruskoj pravoslavnoj crkvi. Potvrđujući takav stav Sinod u završnom saopštenju ističe da “ne priznaje novoustanovljenu paracrkvenu strukturu u Ukrajini”.³¹

ODNOS SPC PREMA AUTPOKEFALNOSTI UKRAJINSKE CRKVE

Majski Sinod SPC je razmatrao potez vaseljenskog patrijarha Vartolomeja koji je 2018. godine Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi dao “tomos”, odnosno priznao joj autokefalnost. Uz SPC to je uznemirilo pravoslavni svet uopšte, a dovelo je i do otvorenog sukoba između patrijarha Vartolomeja i ruskog patrijarha Kirila.

²⁹ “Da bismo razumeli o čemu se tu radi moramo zamisliti ovu sliku: u Skoplje dolazi delegacija s obala Bosfora da ispita modus i proceduru dodeljivanja autokefalije tamošnjoj crkvi koja je u raskolu sa svim crkvama... a čutke zaobilazi kanonsku crkvu i njenog poglavara... Moguće je zamisliti i još veći oksimoron: slična delegacija stiže na Cetinje... i počinje da razrađuje proceduru davanja autokefalije Mirašu Dedeiću i njegovoj raskolničkoj sekci...” Isto.

³⁰ Politika, 2. oktobar 2018.

³¹ Politika 19. maj 2019.

U tom sporu Srpska pravoslavna crkva je stala na stranu Ruske pravoslavne crkve. Međusobna solidarnost koja se u ovom slučaju mogla i očekivati, u slučaju SPC ima uporište i u strahu SPC da će vaseljski patrijarh na isti način postupiti i kad je reč o Makedonskoj i pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori. Aktuelna previranja u pravoslavnom svetu, kako se čini, pred velikodostojnike SPC postavlja nove izazove.

Konačno, Sabor se bavio i “unutrašnji nespo- razumom”, proizašlim takođe iz odluke vasseljskog patrijarha o autokefalnosti Ukrajinske crkve. Episkop zapadnoamerički Maksim je, za razliku od arhijereja u zemlji pokazao više razumevanja za čin patrijarha Vartolomeja. On je naime, u jednom intervjuu podsetio svoju duhovnu braću na činjenicu da se i sveti Sava pre 800 godina izborio za autokefalnost Srpske pravoslavne crkve na “nekanonski način”. Njegov stav, kao i polemika koju je tim povodom vodio sa glasnogovornikom SPC vladikom bačkim Irinejom podizali su unutrašnju temperaturu u crkvi, uz prateća nagađanja da bi episkop Maksim na Saboru mogao biti ozbiljno kažnjen. Ostalo je nejasno šta s tim na kraju i dogodilo. Po jed- nima, nakon što je zapadnoamerički vladika smerno izrazio žaljenje “zbog svoje nesmotrene i neprimerene izjave”, dobio je oprostaj koga je tražio,³² dok je, po drugima, deo koji se odnosi na praštanje episkopu povučen iz saopštenja.³³

MAKEDONIJA: OBNOVA DIJALOGA SPC I MPC?

Srpska pravoslavna crkva i dalje negira Crnogorsku (CPC) i Makedonsku pravoslavnu crkvu (MPC), koje s autokefalnošću svojih crkava zao- kružuju svoj identite i time se definitivno odva- jaju od srpstva koje negira i crnogorsku i makedonsku naciju. Osim toga, SPC u svakoj prilici

upućuje kritike ne samo CPC, već i stavu Podgorice prema Rusiji, njeom približavanju EU i NATO.

Tokom zasedanja “crkvene vlade” Srpska pravoslavna crkva se odlučila za obnovu dijaloga s kanonski nepriznatom Makedonskom pravoslavnom crkvom (MPC). Odnosi između dve crkve deo su korupusa međudržavnih odnosa Srbije i Severne Makedonije, u čemu država (Srbija) podržava “svoju” crkvu. Iako ne tako eksplozivno i incidentno kao u slučaju Crne Gore (Beograd prema Skoplju radije koristi druge, prvenstveno obaveštajne metode kad je reč o destabilizirajućem delovanju) crkveno pitanje, između Srbije i Makedonije, tinja više od pola stoleća.

Od 1967. godine u Makedoniji deluju dve paralelne crkve: samoproglašena, ni od koga priznata Makedonska crkva i pomesna Ohridska eparhija Srpske pravoslavne crkve. SPC i MPC tokom decenija razmimoilaženja u više su navrata pokušale da nađu zajednički jezik. Međutim, do neposrednog dijaloga nije došlo još od 2003. godine.

U međuvremenu je poglavar Ohridske eparhije episkop Jovan (Vraniševski) u Makedoniji osuđen zbog kriminalnih radnji i neko vreme je i proveo u zatvoru. Iz Beograda je tada poručivano da dijalog neće biti sve dok je episkop “na robiji”. On je, međutim, oslobođen još 2015, ali razgovori nisu obnovljeni.

Zbog toga je MPC, u nastojanju da konačno dosegne nezavisnost otvorila i drugi front. Krajem 2017, vrh makedonskog sveštenstva obratio se pismom Bugarskoj pravoslavnoj crkvi (BPC) s molbom da postane majka crkva MPC (što je ova pristala) i kao takva joj pomogne da samostalnost potvrdi i kanonski.³⁴ Kako su tada komentarisali beogradski mediji, približavanju dveju crkava prethodio je politički dogovor bugarskog

³² Politika, 19. maj 2019.

³³ Danas, 20. maj 2019.

³⁴ Helsinki bilten, br. 142.

premijera Bojka Borisova i premijera Severne Makedonije Zorana Zaeva.³⁵

Nedavno je, polovinom maja, i vaseljenski patrijarh Vartolomej inicirao razmatranje zahteva crkve i Vlade Makedonije za rešavanje kanonskog statusa nepriznate MPC. Samo što je vest objavljena u beogradskim medijima,³⁶ Sinod je signalizirao spremnost za obnovu dijaloga, a taj stav se našao i u završnom saopštenju.³⁷ Iako je obnova dijaloga sama po sebi pozitivan znak, teško je očekivati da će SPC napraviti zaokret u dosadašnjoj politici i sestrinskoj crkvi aminovati nezavisnost.

CRNA GORA: DESTABILIZIRAJUĆA POLITIČKA ULOGA SPC

Za razliku od Makedonije, gde svetovno delovanje Ohridske episkopije nije izrazito, Srpska pravoslavna crkva preko Crnogorsko-primorske mitropolije i njenog "prvog čoveka" mitropolita Amfilohija važan je destabilizujući činilac na društvenoj i političkoj sceni Crne Gore. Njen odani saveznik na tom poslu je prosrpska opozicija u Crnoj Gori, a izvan nje politička i duhovna elita iz Beograda koja se nije pomirila sa državnim nezavisnošću Crne Gore.

I u Crnoj Gori od 2000. godine paralelno deluje nekanonska Crnogorska pravoslavna crkva koju beogradski mediji pejorativno nazivaju "nevladinom organizacijom", uz povremeni dodatak da je "osnovana u policijskoj stanici na Cetinju".³⁸ Pri tome treba imati u vidu da je svojevremeno autokoefalna Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) svoju samostalnost i nezavisnost položila na oltar zajedničke države (Kraljevine Srba

Hrvata i Slovenaca) 1918. godine. Od tada je bila u kanonskom poretku SPC.

Obnovljenu državnost Crna Gora bi svakako želela da zaokuži i obnovljenom samostalnošću pomesne pravoslavne crkve: "...smatram da treba utemeljeno nastaviti posao na obnovi autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve i država će se time baviti i ima odgovornost za to", izjavio je crnogorski predsednik Milo Đukanović.³⁹

Zbog toga je Milo Đukanović stalna meta velikodostojnika SPC,⁴⁰ s teškim optužbama i još težim kvalifikacijama:⁴¹ "Sad stvaraju i svoje crkve", izjavio je između ostalog mitropolit Amfilohije: "Možete misliti koji je to stid i sram za Crnu Goru, za svetog Vasilija Ostroškog i Svetog Petra Cetinjskog, da bezbožnici i prodane duše stvaraju neke svoje crkve..."⁴²

Jedan od neposrednih povoda žučnih rasprava svetovnih i crkvenih vlasti je zakon o slobodi veroispovesti, odnosno pravnom položaju verskih zajednica. Pripreme ovog zakona traju od 2015. godine i svo to vreme je aktuelni režim u Crnoj Gori pod žestokom vatrom SPC. Reč je naime, o tome što će sva crkvena imovina stečena (odnosno izgrađena) pre 1918, a sada je koristi Mitropolija crnogorsko-primorska, biti prevedena u državno vlasništvo Crne Gore (intencija je verovatno da se nakon toga imovina poveri Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi).

³⁹ Politika 23. decembar 2018.

⁴⁰ "Preporučio bih predsedniku Milu Đukanoviću da se prvo krsti u ime Oca i Sina i Duha svetoga, da postane član Crkve Božije, a ne samo nosilac ideologije koja je izrasla iz bezbožnog titoizma, bratoubilačke ideologije – da bi onda mogao da govori o crkvi" – jedna je od tipičnih izjava mitropolita Amfilohija; Politika, 26. decembar 2018.

⁴¹ Jedna od takvih je izjava patrijarha srpskog Irineja, da bi sadašnji položaj Srba u Crnoj Gori Srba "uporedio (bih) sa položajem Srba u Hrvatskoj u doba nedehezije (NDH); Politika, 24. jul 2018.

⁴² Politika, 8. januar 2019.

³⁵ Isto.

³⁶ Politika, 15. maj 2019.

³⁷ Politika, 19. maj 2019.

³⁸ Politika 25. ul 2018.

Priprema zakona je ušla u završnu fazu (Vlada je usvojila Predlog zakona koji ide u skupštinsku proceduru). Time Crna Gora na "rabošu" Srpske pravoslavne crkve, na tri postojeća greha – stvaranje lažne crkve, priznanje lažne države na Kosovu i uvođenje sankcija Rusiji – dodaje još jedan: "ustoličuju sektu na vladličansku stolicu".⁴³

O situaciji u Crnoj Gori izjasnio se i majski Sinod Srpske pravoslavne crkve. Konstatujući da su animozitet i diskriminacija u odnosu na SPC prisutni u manjoj ili većoj meri u svim državama nastalim raspadom Jugoslavije, ističe se da to naročito važi za Crnu Goru, gde je "nedavno potvrđen antievropski i anticivilizacijski Predlog zakona o crkvama i verskim zajednicama".⁴⁴

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Srpski nacionalni identitet tesno je povezan sa SPC još od srpske srednjovekovne države. SPC je kao jedini organizovani odgajivač narodnog pamćenja, čuvala i prenosila mit o srednjovekovnoj srpskoj državi izgubljenoj na Kosovu, propovedajući ideal njene obnove. Bez modernih političkih i kulturnih institucija, srpski narod je ušao u moderno doba, odnosno u epohu stvaranja svoje nacionalne države. Konfesionalna identifikacija transformisana je u nacionalnu, a potom je usledila borba za nacionalnu državu. U tome je poreklo i sadržina tradicionalnog trojstva crkva, nacija, država – koje Srpska pravoslavna crkva i sad nameće kao formulu kulturnog i političkog identiteta Srba.

U skladu s razumevanjem srpske nacionalne države kao države svih Srba i razumevanjem srpske nacije kao etnokonfesionalne zajednice, Srpska pravoslavna crkva nikad nije priznala tzv. avnojevske granice, odnosno granice Srbije u posleratnoj Jugoslaviji. Prema SPC, revizija tih granica predstavlja egzistencijalno pitanje srpskog naroda i primarnu dužnost vojske. Ni posle vojnog sloma velikosrpskog državnog programa SPC nije napravila ni minimalan otklon od svog stava, što se odražava i na njen odnos prema Kosovu.

Religija postaje sve važnija i ona ima svoju komunikativnu dimenziju, odnosno sadrži i određenu spremnost za dijalog. Temelj za dijalog bi bila ljudska prava, ljudsko dostojanstvo – to su važne poruke koje su ukorenjene u biblijsku tradiciju. Da bi preuzela ulogu produktivnog sučeljavanja između religije i moderne, SPC bi morala pre toga da se suoči sa vlastitom ulogom u decenijama iza nas, preuzme odgovornost za podršku ratu i velikodržavnom projektu i ignorisanje zločina koji su počinjeni u ime ideologije koja je iza sebe ostavila pustoš.

⁴³ Politika, 26. decembar 2018.

⁴⁴ Politika, 19. maj 2019.